
РОЗДІЛ IV. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.21

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.24>

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ ГОСПОДАРСЬКОЇ ПРАВОВИМОГНОСТІ

Гарагонич О.В.,

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри економічного права та економічного судочинства
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
<https://orcid.org/0000-0002-8984-2399>*

Гарагонич О.В. До питання про сутність господарської правосвободності.

Стаття присвячена розкриттю сутності господарської правосвободності як елемента господарської правосуб'єктності, аналізу її сутнісних характеристик, а також розмежуванню даної правової категорії із суміжними.

Господарська компетенція вказує на те, якими господарськими правами й обов'язками суб'єкт наділений законом та установчими документами. Саме господарською правосвободністю охоплюється той обсяг господарських прав і обов'язків, якими суб'єкт здатний володіти понад тих, які закріплені у законі та установчих документах.

Господарська правосвободність і господарська компетенція, як елементи господарської правосуб'єктності, існують паралельно, не пересікаючись одне з одним, і включають усі права й обов'язки учасника господарських відносин.

На обсяг господарської правосвободності суб'єкта можуть впливати різні чинники, такі як: організаційно-правова форма здійснення господарської діяльності; форма власності, на базі якої створений і діє суб'єкт господарського права; правовий титул майна, на якому воно закріплено засновником за господарською організацією; рівень платоспроможності суб'єкта; підтримка агресії російської федерації проти України; структура власників господарської організації та ін.

Основною метою закріплення за учасниками господарських відносин господарської правосвободності є забезпечення балансу публічних (держави, суспільства, територіальної громади) і приватних (суб'єкта господарювання) інтересів при організації і здійсненні господарської діяльності. Досягненню такого балансу на фоні встановлення в законодавстві та установчих документах конкретних господарських прав і обов'язків (господарська компетенція) з однієї сторони має сприяти легальна фіксація диспозитивності волевиявлення при реалізації

суб'єктами здатності мати господарські права й обов'язки (господарської правосвободності) – з другої сторони.

Господарська правосвободність, на відміну від господарської компетенції, не згадується у тексті Господарського кодексу України. Звільнення законодавця від необхідності зазначення про правосвободність обумовлене існуючою в праві презумпцією наявності господарської правосвободності у складі господарської правосуб'єктності в якості її елемента.

Ключові слова: господарська правосвободність, господарська компетенція, господарська правосуб'єктність, суб'єкт господарського права, господарські права та обов'язки.

Harahonych O. On the essence of economic legal capacity.

The article focuses on the elucidation of the essence of economic legal capacity as an element of economic legal personality, the analysis of its essential characteristics, as well as the delimitation of this legal category with related ones.

Economic competence indicates the economic rights and obligations the entity is endowed with by law and constituent documents. The economic legal capacity covers the scope of economic rights and obligations that the subject is able to possess in addition to those enshrined in the law and constituent documents.

Economic legal capacity and economic competence, as elements of economic legal personality, exist in parallel, without intersecting with each other, and include all rights and obligations of a participant in economic relations.

The scope of economic legal capacity of the subject may be affected by various factors, such as: the organizational and legal form of economic activity; the form of ownership underlying the creation and operation of the economic entity; the legal title of the property on which it is assigned by the founder to the

economic entity; the level of the subject's solvency; support for the aggression of the Russian Federation against Ukraine; the structure of owners of the economic entity, etc.

The primary purpose of assigning economic legal capacity to participants of economic relations is to ensure a balance of public (state, society, territorial community) and private (economic entity) interests when organizing and implementing economic activities. Achieving such a balance in the context of establishing specific economic rights and obligations (economic competence) in the legislation and constituent documents, on the one hand, should be facilitated by legal fixation of the dispositivity of the will when exercising the ability to have economic rights and obligations (economic legal capacity) – on the other hand.

Economic legal capacity, as distinct from economic competence, is not mentioned in the text of the Economic Code of Ukraine. Exemption of the legislator from the need to specify the legal capacity is due to the existing presumption in law of the presence of economic capacity as part of economic legal personality as its element.

Key words: economic legal capacity, economic competence, economic legal personality, subject of economic law, economic rights and obligations.

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток економічних відносин, динамічна зміна соціально-економічного стану України вимагає адекватної реакції законодавця. Збройна агресія російської федерації, а до цього пандемія, стали «чорними лебедями» для вітчизняної економіки. Ці явища та низка інших обставин актуалізували питання оновлення господарського законодавства з урахуванням нових викликів. Певні обриси такого оновлення були сформульовані у Концепції модернізації господарського законодавства України [1]. Втілення ідей, які закріплені у концепції, потребує визначеності та однакового розуміння господарсько-правових категорій. Однією з таких категорій є господарська правоздатність.

Нормативна невизначеність поняття господарської правоздатності і недостатня увага юридичної науки до питань визначення сутності цієї правової категорії мають наслідком прорахунки законодавця при регламентації окремих аспектів господарської правосуб'єктності учасників відносин у сфері господарювання. Це знаходить свій вираз в існуючих прогалинах, у принципових протиріччях між положеннями нормативно-правових актів, у судових рішеннях, які не відповідають вимогам розумності, обмежують права суб'єктів господарювання, що, у свою чергу, негативно відбивається на правозастосовній практиці.

Стан опрацювання цієї проблематики ...

Проблема визначення сутності господарської правоздатності була предметом дослідження здебільшого представників науки господарського пра-

ва. Серед вчених, які досліджували окремі аспекти даної проблематики, доцільно виокремити праці С.М. Грудницької, Р.А. Джабраїлова, В.К. Мамутова, Г.В. Пронської, В.А. Січевлюка, І.В. Труша В.С. Щербини та ін. Проте такі дослідження мали фрагментарний характер. Відтак господарська правоздатність як окремий цілісний об'єкт наукового дослідження не отримала необхідної уваги з боку представників господарсько-правової науки.

Метою статті є розкриття сутності господарської правоздатності як елемента господарської правосуб'єктності, аналіз її сутнісних характеристик, а також розмежуванню даної правової категорії із суміжними.

Виклад основного матеріалу. Поняття «правоздатність» є іманентним, з необхідністю присутнім у структурі категорії «правова суб'єктність» елементом, оскільки саме воно позначає собою якісну визначеність цієї категоріальної абстракції. Це поняття віддзеркалює, так би мовити, «чисту природу» правової суб'єктності, фіксуючи сутнісний зв'язок абстрактного суб'єкта із обсягом розкритого для нього об'єктивного права, воно є певним індикатором буття соціального суб'єкта у праві. Тобто правоздатність конститує правосуб'єктність у сенсі позитивного залучення суб'єкта до сфери об'єктивного права. Бути правоздатним – значить бути правосуб'єктним [2, с. 33].

Господарською правоздатністю особи володіють в якості учасників господарських відносин. Хоча обсяг господарської правоздатності не конкретизується законодавцем, проте він не є безмежним.

Господарська компетенція вказує на те, якими господарськими правами й обов'язками суб'єкт наділений законом та установчими документами [3, с. 189]. Однак, це не означає, що суб'єкт не може мати інші господарські права і обов'язки. Саме господарською правоздатністю охоплюється той обсяг господарських прав і обов'язків, якими суб'єкт здатний володіти понад тих, які закріплені у законі та установчих документах. Тобто, господарська правоздатність – це потенціал розширення обсягу господарських прав і обов'язків, які може мати особа як учасник господарських відносин.

Хоча господарська правоздатність визнається елементом господарської правосуб'єктності, поняттям господарської компетенції вона не охоплюється. Ці два елементи господарської правосуб'єктності існують паралельно, не пересікаючись одне з одним, і включають усі господарські права й обов'язки учасника господарських відносин. Однак, як слушно зазначає В. К. Мамутов, між сукупністю прав та обов'язків, які охоплюються поняттям компетенції, і правоздатністю нема нездоланної межі, оскільки окремі права можуть переходити зі сфери правоздатності у сферу компетенції [4, с. 59-60]. Наприклад, у Законі України «Про господарські товариства» прямо не передбачалися права акціонерів витребувати особливу інформацію про акціонерне

товариство, положення про кожну філію та кожне представництво товариства, принципи (кодекс) корпоративного управління товариства тощо [5]. Натомість із прийняттям у 2008 році Закону України «Про акціонерні товариства» такі права акціонерів були закріплені на законодавчому рівні [6]. Тобто, до прийняття цього Закону вищезазначені права акціонерів охоплювалися поняттям «господарська правоздатність», а після його ухвалення – поняттям «господарська компетенція». Принагідно зауважити, що наразі такі права акціонерів визначаються вже новим Законом України «Про акціонерні товариства» від 27 липня 2022 року [7].

Важливим питанням, яке потребує аналізу у контексті дослідження сутності господарської правоздатності, є її обсяг (об'єм). У сучасних умовах такий аналіз ускладнюється існуванням протилежних тенденцій у підходах до зміни обсягу цієї правової категорії. З однієї сторони, інтенсивний розвиток технологій, постійна зміна умов ведення бізнесу обумовлюють актуальність питання розширення обсягу здатності суб'єктів господарювання мати ті чи інші права та обов'язки. Прикладом розширення сфери економічних відносин може бути ринок віртуальних активів, для врегулювання відносин на якому 17 лютого 2022 року парламент прийняв за № 2074-IX Закон України «Про віртуальні активи» [8]. З другої сторони, такі події останніх років як пандемія, військова агресія російської федерації проти України, навпаки обумовлюють необхідність звуження обсягу господарської правоздатності з метою захисту інтересів держави та суспільства.

У юридичній літературі зазначається, що об'єм правоздатності, порівняно з господарською компетенцією, менш конкретний, але також не безмежний. Якщо компетенція вказує, якими правами і обов'язками суб'єкт уже володіє в силу того, що належить до певної категорії учасників господарських відносин, то правоздатність показує, якими правами та обов'язками він може володіти понад це. Наділення суб'єкта певною компетенцією означає визнання його правосуб'єктності, а відповідно, і правоздатності, але об'єм його спеціальної правоздатності є похідним від об'єму змісту його компетенції. І компетенцією, і правоздатністю суб'єкт володіє в силу закону, на відміну від суб'єктивних прав і обов'язків, які він набуває у результаті реалізації правоздатності [9, с. 94-95].

На обсяг господарської правоздатності суб'єкта можуть впливати різні чинники. Наприклад, залежно від організаційно-правової форми здійснення господарської діяльності правоздатність учасників господарських відносин може істотно відрізнятися. Так, фізична особа-підприємець не здатна мати права на здійснення низки виключних видів господарської діяльності, суб'єктами якої можуть бути винятково господарські організації певних організаційно-правових форм.

До виключних видів господарської діяльності, право на здійснення якої мають винятково господарські організації певних організаційно-правових форм належать банківська діяльність (ст. 6 Закону України «Про банки і банківську діяльність» Закон України від 07 грудня 2000 року № 2121-III [10]), спільне інвестування (ст. 8 Закону України «Про інститути спільного інвестування» [11]), професійна діяльність на ринку цінних паперів (ч. 2 ст. 4 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [12]), страхування (ст. 2 Закону України «Про страхування» [13]), діяльність товарних бірж (ст. 3 Закону України «Про товарні біржі» [14]) та ін.

Принагідно зазначимо, що особливість господарської правоздатності у порівнянні з цивільною полягає в тому, що у цивілістичній доктрині фізичні особи у порівнянні з юридичними особами мають більший обсяг правоздатності (ст. 91 ЦК України). Натомість у господарському праві правоздатність фізичної особи-підприємця зазвичай є меншою за обсягом ніж у господарських організаціях.

На обсяг господарської правоздатності може впливати і форма власності, на базі якої створений і діє суб'єкт господарського права. Наприклад, державні унітарні підприємства обмежені в можливості мати права засновників (учасників, акціонерів, членів) інших підприємств, крім випадків передбачених законом [15, с. 659].

Чинником, від якого залежить обсяг господарської правоздатності, також є правовий титул майна, на якому воно закріплено засновником за господарською організацією. Так, державні і комунальні унітарні підприємства, засновані на базі державної (комунальної) власності, за якими майно закріплено на праві господарського відання або праві оперативного управління, можуть мати обмежене коло господарських прав і обов'язків, порівняно з підприємства, які є власниками майна, переданого їм засновниками. До того ж у своїй діяльності державні та комунальні підприємства зобов'язані дотримуватися публічних інтересів власників їх майна.

На обсяг господарської правоздатності суб'єкта господарського права може впливати і рівень його платоспроможності. Так, порушення провадження у справі про банкрутство може істотно звужити можливість особи мати певні господарські права та обов'язки.

Останніми роками обсяг господарської правоздатності зазнає звуження через обставини надзвичайного характеру. Так, через пандемію державою з 2020 року запроваджуються протиепідемічні заходи у регіонах, в яких було встановлено карантин [16].

У свою чергу з початком 24 лютого 2022 року повномасштабної агресії російської федерації проти України звуження обсягу господарської правоздатності відбулося відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [17], Закону

України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [18], Закону України «Про санкції» [19], Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб» [20].

Суб'єкти господарського права наділені загальною правоздатністю – значною за обсягом здатністю мати права та обов'язки, якщо не у всіх, то у переважній більшості галузей права. Загальна і галузева (господарська, адміністративна, цивільна, конституційна тощо) правоздатність співвідносяться як родові і видові поняття. Тому господарська правоздатність суб'єкта господарських відносин є однієї зі складових його загальної правоздатності. У сукупності з господарською компетенцією господарська правоздатність відображає особливості правового статусу особи як учасника господарських правовідносин.

Правовий статус суб'єкта господарського права включає права та обов'язки, які у літературі прийнято називати «первинні» і «вторинні» [21, с. 61]. Первинними господарськими правами та обов'язками особа наділяється з моменту набуття статусу суб'єкта господарських відносин. Такі права та обов'язки визначені законом, а для господарських організацій ще й установчими документами. Саме з ними у правовій доктрині пов'язують категорію господарської компетенції. Вторинні – це ті господарські права та обов'язки, які особа набуває, реалізуючи господарську правоздатність. Вторинні господарські права та обов'язки не охоплюються поняттям господарської компетенції. Мало того, на момент встановлення господарської компетенції законодавцем не конкретизовані права та обов'язки, які особа здатна мати, реалізуючи господарську правоздатність. Вони тільки визнаються потенційно можливими для осіб, наділених господарською правоздатністю.

Обсяг первинних прав і обов'язків може бути однаковим для певної категорії суб'єктів. Наприклад, для фізичних осіб-підприємців, які у результаті державної реєстрації набули статус суб'єкта господарювання, законом встановлюється однаковий обсяг господарських прав і обов'язків. Проте у подальшому, внаслідок реалізації господарської правоздатності, обсяг належних їм прав і обов'язків стає різним. При цьому спільним для вторинних прав і обов'язків є те, що їх виникнення, зміна і припинення обумовлюється цілями здійснення господарської діяльності. Саме цільова направленість на організацію і здійснення господарської діяльності є визначальною для змістовної наповненості обсягу господарської правоздатності.

Закріплення у законі та установчих документах прав і обов'язків, які формують господарську компетенцію, покликане визначити базову модель поведінки суб'єкта у системі координат господар-

ського правового порядку. Натомість основною метою закріплення за учасниками господарських відносин господарської правоздатності є забезпечення балансу публічних (держави, суспільства, територіальної громади) і приватних (суб'єкта господарювання) інтересів при організації і здійсненні господарської діяльності. Досягненню такого балансу на фоні встановлення в законодавстві та установчих документах конкретних господарських прав і обов'язків (господарська компетенція) з однієї сторони має сприяти легальна фіксація диспозитивності волевиявлення при реалізації суб'єктами здатності мати господарські права та обов'язки (господарської правоздатності) – з другої сторони.

Господарська правоздатність, на відміну від господарської компетенції, не згадується у тексті ГК України. Проте відсутність у ГК України формального закріплення поняття господарської правоздатності чи згадки про неї не означає, що у структурі господарської правосуб'єктності такого елемента нема. Звільнення законодавця від необхідності зазначення про правоздатність обумовлене існуючою в праві презумпцією наявності господарської правоздатності у складі господарської правосуб'єктності в якості її елемента.

В юридичній літературі зустрічаються думки про те, що аналогічна презумпція існує і щодо наявності у складі господарської правосуб'єктності такого елемента як господарська дієздатність [22, с. 137]. З таким твердженням важко погодитися. У науці господарського права неодноразово наголошувалося на тому, що у сфері господарських відносин категорія «дієздатність» розкривається у понятті «господарська компетенція» [23, с. 11; 24, с. 62]. Відтак, існування у структурі господарської правосуб'єктності одночасно господарської дієздатності і господарської компетенції призвело б до дублювання її елементів.

Проаналізованими питаннями дослідження правової природи господарської правоздатності не вичерпується. Подальші дослідження окресленої проблематики доцільно здійснювати у контексті модернізації господарського законодавства України.

Висновки. Господарська правоздатність – це потенціал розширення обсягу господарських прав і обов'язків, які може мати особа як учасник господарських відносин.

Господарська правоздатність і господарська компетенція як елементи господарської правосуб'єктності існують паралельно, не пересікаючись одне з одним, і включають усі господарські права й обов'язки учасника господарських відносин.

На обсяг господарської правоздатності суб'єкта можуть впливати різні чинники, такі як: організаційно-правова форма здійснення господарської діяльності; форма власності, на базі якої створений і діє суб'єкт господарського права; правовий титул майна, на якому воно закріплено засновником за

господарською організацією; рівень платоспроможності суб'єкта; підтримка агресії російської федерації проти України; структура власників господарської організації та ін.

Господарська правоздатність суб'єкта господарських відносин є однією зі складових його загальної правоздатності. У сукупності з господарською компетенцією господарська правоздатність відображає особливості правового статусу особи як учасника господарських правовідносин.

Звільнення законодавця від необхідності зазначення про правоздатність обумовлене існуючою в праві презумпцією наявності господарської правоздатності у складі господарської правосуб'єктності в якості її елемента.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Концепція модернізації господарського законодавства України. *Юридичний вісник України*. 2021. № 13–15. С. 18–19.
2. Січевлюк В.А. До питання про зміст та структуру категорії «правова суб'єктність» у загальній теорії права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2018. № 04. С. 30–36.
3. Гарагонич О.В. Господарська правосуб'єктність акціонерних товариств: проблеми теорії та практики: монографія. Київ: НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень, 2019. 406 с.
4. Мамутов В.К. О соотношении понятий компетенции и правоспособности государственных хозяйственных органов. *Правоведение*. 1965. № 4. С. 56–63.
5. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 року № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text>.
6. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 року № 514-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text>.
7. Про акціонерні товариства : Закон України від 27 липня 2022 року № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text>.
8. Про віртуальні активи: Закон України від 17 лютого 2022 року № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.
9. Гарагонич О.В. Поняття та ознаки господарської компетенції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 93–96.
10. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07 грудня 2000 року № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.
11. Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05 липня 2012 року № 5080-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17#Text>.
12. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.
13. Про страхування: Закон України від 07 березня 1999 року № 85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
14. Про товарні біржі Закон України від 10 грудня 1991 року № 1956- XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#Text>.
15. Правове регулювання економічної системи: інституції, правила, процедури: монографія / за ред. проф. М.В. Савчина. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021, 830 с.
16. Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів: постанова Кабінету Міністрів України від 20 травня 2020 року № 392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-2020-%D0%BF#Text>.
17. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
18. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17 травня 2012 року № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#n16>.
19. Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>.
20. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб: Закон України від 12 травня 2022 року № 2257-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2257-20#n55>.
21. Мамутов В.К. О соотношении понятий компетенции и правоспособности государственных хозяйственных органов. *Правоведение*. 1965. № 4. С. 56–63.
22. Січевлюк В.А. Еволюція категорії «правова суб'єктність» (теоретико-прикладні засади): монографія. Київ : Юридична думка, 2020. 462 с.
23. Щербина В.С. Суб'єкти господарського права: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 264 с.
24. Пундор Ю.О. Про визначення змісту категорії «правосуб'єктність» у теорії права та галузевих теоріях цивільного й господарського права (порівняльно-правовий аспект). *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 60–63.